

МІСЦЕ ПРАВА НА ЖИТТЯ В СИСТЕМІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Кузьменко Я.П., здобувач

Запорізький національний університет

У статті досліджено різні підходи до класифікації прав людини. Відображено існуючі розбіжності серед думок науковців щодо розуміння місця права на життя в системі прав людини. Звернуто увагу на фундаментальний та пріоритетний характер досліджуваного права. Виокремлено три групи поглядів вчених щодо віднесення права на життя до категорії абсолютних прав людини. Визначено, що право на життя є базою всіх прав і свобод у сфері особистої безпеки та приватного життя. Обґрунтовано, що право на життя є об'єктивним правом (при цьому звернено увагу на те, що право на життя набуває свою цінність тільки в державі, тобто лише юридичне закріплення суб'єктивного права на життя призводить до його реального здійснення). Встановлено, що право на життя в системі прав і свобод людини і громадянина є безпосередньо діючим, воно має розглядатися як соціальна цінність, що об'єднує весь комплекс прав людини. Наголошено на тому, що право на життя є природним, невід'ємним, невідчужуваним, загальним, універсальним, природженим правом людини, яке реалізується безпосередньо, здійснюється об'єктивно та виступає точкою відліку, критерієм усього інституту прав та свобод, тобто є першоосною (посідає особливе місце в системі прав людини).

Ключові слова: права людини, класифікація прав людини, право на життя, об'єктивне право.

Кузьменко Я.П. МЕСТО ПРАВА НА ЖИЗНЬ В СИСТЕМЕ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА / Запорожский национальный университет, Украина

В статье исследованы различные подходы к классификации прав человека. Отражены существующие разногласия среди мнений ученых относительно понимания места права на жизнь в системе прав человека. Обращено внимание на фундаментальный и приоритетный характер исследуемого права. Выделены три группы взглядов ученых относительно отнесения права на жизнь к категории абсолютных прав человека. Определено, что право на жизнь является базой всех прав и свобод в сфере личной безопасности и частной жизни. Обосновано, что право на жизнь является объективным правом (при этом обращено внимание на то, что право на жизнь приобретает свою ценность только в государстве, то есть лишь юридическое закрепление субъективного права на жизнь приводит к его реальному осуществлению). Установлено, что право на жизнь в системе прав и свобод человека и гражданина являются непосредственно действующим, оно должно рассматриваться как социальная ценность, объединяющая весь комплекс прав человека. Отмечено, что право на жизнь является естественным, неотъемлемым, неотчуждаемым, общим, универсальным, природженим правом человека, которое реализуется непосредственно, осуществляется объективно и выступает точкой отсчета, критерием всего института прав и свобод, то есть является первоосновой (занимает особое место в системе прав человека).

Ключевые слова: права человека, классификация прав человека, право на жизнь, объективное право.

Kuz'menko Ya.P. PLACE THE RIGHT TO LIFE IN THE SYSTEM OF HUMAN RIGHTS / Zaporizhzhya national university, Ukraine

This paper investigates different approaches to classification of human rights. Various concepts of human right to life in the system of human rights are presented. Attention is paid to the fundamentality and priority of the studied law. Three groups of scientific viewpoints on classifying the right to life to the category of absolute rights. The right to life as the basis of all rights and freedoms in the field of personal safety and privacy. The right to life is proved to be the objective law (as the right for life acquires its value only in a state and only legal guarantee of subjective right to life leads to its actual implementation). It is stated that the right to live in a system of rights and freedoms a person and citizen is directly applicable, it should be seen as a social value that combines the full range of human rights. It is emphasized that the right to life is a natural, integral, inalienable, unified, innate human right, which is implemented directly, carried out objectively and serves a starting point, the criterion of all personal rights and freedoms thus is a fundamental principle (holds special place in the system of human rights).

Legal regulation right to life includes the recognition of the capacity rights as subjective rights. In turn, the subjective legal right – a phenomenon closely related to the objective law caused him

there based on it, but nevertheless qualitatively different from it. Its structure may include a right to affirmative action (the right to own the actual act aimed at the utilization of object properties right, the right to legal action aimed at the adoption of legal decisions) right to claim and the right to protection.

However, the right to life can not be seen as a subjective legal right, that can not be the extent of possible behavior because it is an objective law. It follows from these provisions:

– firstly, human life is an absolute value. Its appearance, operation and termination takes place according to the laws of nature. Considering this, author affirm the naturalness and inalienability of the right to life;

– secondly, the nature and natural law can not and should not be servants of corporate law. The legal norm is not able to create living creatures. Human at birth is launching rights granted to him by nature regardless of fixed legal rules;

– and thirdly, the law has its own subject of regulation – the social relations that arise between people and groups. It thus assumes the character of social relations and the legal responsibilities of subjective rights. Subjective rights are legal forms of social communication, addressed to the other side, the core of which is the ability to implement its owner at its discretion, use or do not use it.

The author concluded that the right to life as the foundation of the legal status of the person should be seen as a social value that combines the full range of human rights.

Key words: human rights, the classification of human rights, right for life, the objective right.

Права людини є одними з найважливіших завоювань світової культури та цивілізації, оскільки вони втілюють у собі високі ідеали свободи і рівності, загальнолюдські моральні принципи, такі, як справедливість, гуманність, милосердя.

Інститут прав людини пройшов тривалу і непросту історію. Сьогодні в правових державах людина та її права визнані найвищою цінністю, гарантовані державою і закріплені юридично. Серед них є абсолютна цінність, без якої будь-яке інше право перетворилося б на порожній звук. Це людське життя. Тобто, право на життя є базовою вищою цінністю і основою для виникнення і здійснення всіх інших прав людини.

Необхідність дослідження права на життя зумовлено тим, що це право органічно пов'язане з реалізацією інших основних прав та свобод людини, а його гарантії формують невід'ємний компонент єдиної системи забезпечення та захисту прав та свобод людини та громадянина на території держави.

Проблеми прав людини, у тому числі права на життя, вивчали українські та зарубіжні фахівці у різних галузях права. Такі вітчизняні фахівці, як Ю.В. Баулін, З.С. Гладун, К.О. Гориславський, О.Б. Заверуха, В.К. Грищук, Т.Р. Короткий, К.Б. Марисюк, С.Д. Порошук, О.В. Онуфрієнко, П.М. Рабінович, Т.О. Свіда, О.Я. Светлов, М.М. Страхов, С.В. Шевчук присвятили свої наукові праці дослідженню окремих питань цього права (історія формування ідей, сутності та гарантій права людини на життя; чинники, які впливають на реалізацію права людини на життя тощо).

Література з цієї проблеми також представлена працями багатьох учених країн СНД, зокрема таких, як: С.С. Алексєєв, О.А. Баллаєва, Н.В. Кальченко, В.А. Карташкін, Л.Н. Лінік, Н.І. Матузов, О.Б. Мєзяєв, Л.П. Рассказов, Г.Б. Романовський, І.В. Уповор, І.Ю. Юшкарєв.

Мета статті: визначення місця права на життя в системі прав людини.

Існують різні підходи до класифікації прав людини, де право на життя посідає різні місця. Найбільш поширеним є поділ прав людини на особисті, громадянські, політичні, соціально-економічні та культурні. У цій класифікації право на життя відносять до особистих прав [1, с. 256].

І. Бородін пропонує класифікувати права та свободи людини і громадянина, виходячи з характеру суспільних відносин, які вони відображають, і предмета правового

регулювання так: громадянські права (у тому числі право на життя), політичні права, соціально-економічні, право на екологічну безпеку та культурні права [2, с. 33].

Не менш поширеним є поділ прав і свобод людини та громадянина залежно від спрямованості потреб особи щодо сфери суспільних відносин. Так, розрізняють: фізичні права (у тому числі право на життя), особисті права, культурні права, економічні права та політичні [3, с. 144]. У такій класифікації життя розуміється як суто біологічний процес, а право на життя трактується як можливість для задоволення потреб фізичного існування.

Також заслуговує на увагу ідея щодо диференціації прав людини на декілька груп і поколінь. Першим поколінням прав людини визнаються традиційні ліберальні цінності, сформульовані в процесі здійснення буржуазних революцій, а потім конкретизовані та розширені в практиці та законодавстві демократичних держав. До них слід віднести особисті та політичні права та свободи (право на життя, свободу думки, свободу пересування, участь в управлінні справами суспільства та держави тощо). Друге покоління створюють соціально-економічні права, які сформувалися в умовах капіталізму в процесі класової боротьби. Це право на працю, на соціальне забезпечення, на захист від безробіття та інші. Нарешті, третє покоління прав прийнято називати колективними, оскільки вони здійснюються не окремими особами, а колективами, соціальними спільнотами (наприклад, право на безпечне навколишнє середовище, на мир тощо) [4, с. 22].

Право на життя, будучи правом першого покоління, – це головне природне й особисте право кожної людини, яке гарантується й захищається як національними законами держав, так і міжнародним правом. Воно забезпечує своєрідність людини, є природним і невід'ємним. Вже за самим своїм визначенням право на життя та інші особисті права трактуються як вроджені та є позадержавними. Досліджуване право не даровано владою, виникає незалежно від неї і без її згоди, і не може бути нею відібране без відповідних причин. Правова демократична держава зобов'язана визнати це право, закріпити його в конституції і оберігати всіма наявними засобами. Право на життя людини є базою всіх прав і свобод у сфері особистої безпеки та приватного життя.

Основоположне місце права людини на життя щодо інших прав людини з позицій змісту права підкреслює Міжнародний комітет з прав людини. Під егідою права людини на життя тут розглядаються такі проблеми: дитяча смертність, зростаючі життєві потреби, зокрема, вжиття заходів у боротьбі з голодом та епідеміями, введення надзвичайного стану, війни, акції масової непокори, а також геноцид, термоядерна війна, зникнення людей, свавільні страти та смертна кара. Виходячи з цього, Комітет зазначає, що право на життя часто тлумачили дуже вузько. Термін «невід'ємне право на життя» не можна правильно розуміти у вузькому значенні, а захист цього права вимагає від держав вжиття активних заходів [5, с. 5].

Звертаємо увагу, що існують розбіжності в розумінні місця права на життя в системі прав людини. Так, одна група дослідників піддає критиці концепцію ієрархії прав людини, вважаючи всі права рівноцінними для її існування [1, с. 257]. Інша група дослідників віддає певним правам людини пріоритет. Зокрема П. Рабінович наголошує на тому, що послідовність викладу прав людини не повинна бути довільною та випадковою, вона має так чи інакше зважати на певну нерівнозначність прав людини і відображати її [6, с. 15]. З цього приводу для характеристики права на життя термін «фундаментальне» видається цілком виваженим, бо без права на життя всі інші права втрачають сенс та значення [7, с. 30]. Практичним підтвердженням фундаментального та пріоритетного характеру досліджуваного права є той факт, що, навіть у випадку визнання судом людини померлою, фактично жива людина не втрачає права на життя та за допомогою відповідної правової процедури може відновити і решту своїх прав.

Р. Стефанчук взагалі пропонує визнати на законодавчому рівні те, що серед усієї низки існуючих рівновеликих немайнових благ саме життя людини є тією основоположною складовою, яка стоїть на вершині усіх суспільних пріоритетів [8, с. 115].

На думку В. Скомороха, право на життя, на відміну від інших прав, є визначальною передумовою, основою людської гідності [9, с. 30]. Існує також думка, що усі інші права людини слід розглядати як такі, що конкретизують право на життя у всій його різноманітності. Як зазначає Н. Карпачова, з правом кожної людини на життя тісно пов'язане не тільки право на фізичне існування, а й на створення для неї гідних умов існування [10, с. 93].

Також необхідно відзначити, що не всі вчені-теоретики у своїх поглядах відносять право на життя до категорії абсолютних прав людини. Умовно в зазначеній сфері дослідження їх можна розділити на три групи:

- вчені, які вважають, що право на життя є абсолютним правом, яке не підлягає жодним обмеженням;
- вчені, які вважають, що право на життя є природним, невідчужуваним правом, крім спеціально визначених у законодавстві випадків;
- вчені, які вважають, що право на життя є відчужуваним правом.

Право на життя можна назвати сумарним правом, яке містить у собі всі можливості, які визначені законодавцем і виражені як права у формальних джерелах права, а також ті, якими особа володіє і може користуватися фактично в межах правового режиму «дозволено все, що прямо не заборонено».

Правове регулювання життя, звичайно, включає в себе визнання частини можливостей людини як суб'єктивних прав. У свою чергу, суб'єктивне юридичне право – явище, тісно пов'язане з об'єктивним правом, обумовлене ним, виникає на його основі, але тим не менш якісно від нього відрізняється. До його структури можна віднести право на позитивні дії (право на власні фактичні дії, спрямовані на використання корисних властивостей об'єкта права; право на юридичні дії, спрямовані на прийняття юридичних рішень), право вимоги та право на захист.

Але, право на життя не може розглядатися як суб'єктивне юридичне право, тобто не може слугувати мірою можливої поведінки, оскільки воно є об'єктивним правом. Зазначене впливає з таких положень:

- по-перше, життя людини є абсолютною цінністю. Його виникнення, здійснення і припинення відбувається згідно законів природи. Зважаючи на викладене, можемо стверджувати про природність і невідчужуваність права на життя;
- по-друге, природа і природні закони не можуть і не повинні бути підвладними юридичним законам. Юридична норма не здатна створювати живі істоти. Людина з моменту народження розпочинає реалізацію наданих йому природою прав незалежно від закріплених юридичних норм;
- по-третє, право має свій предмет регулювання – суспільні відносини, які виникають між людьми та їх групами. Саме при цьому соціальні зв'язки набувають характеру юридичних обов'язків і суб'єктивних прав. Суб'єктивне право є юридичною формою соціального зв'язку, адресованого до іншої сторони, серцевиною реалізації якого є можливість його власника на свій розсуд скористатися або ж не скористатися ним.

Разом з тим, право на життя набуває свою цінність тільки в державі. Тобто, тільки закріплення суб'єктивного права на життя в чинному законодавстві призводить до його реального здійснення (додає йому більшої значущості й вагомості, а також забезпечує

необхідний правовий захист з боку держави, окремих держав та загалом всієї міжнародної спільноти).

Слід зазначити, що сама людина не може вирішувати питання щодо її народження, адже поява на світ нової людини не залежить від її власної волі. Процес зародження життя включає в себе конкретні людські дії та об'єктивні природні процеси, які не залежать від волі людини. Процес зародження людини і її появи на світ носить безповоротний характер, який самостійно призупинитися не може.

Право на життя в системі прав і свобод людини і громадянина в нашій незалежній країні є безпосередньо діючим. Це положення закріплене в Конституції України поряд із нормами щодо вищої юридичної сили, прямої дії та застосування на всій території України. Важливою особливістю права на життя є те, що воно реалізується в певних відносинах між конкретною людиною та іншими людьми, суспільством і державою з приводу забезпечення життєво важливих умов існування її громадян. Конституція України визначає, що всі рівні перед законом і судом, держава гарантує рівність прав і свобод людини та громадянина, незалежно від статі, раси, національності, мови, походження, майнового і посадового становища, місця проживання, ставлення до релігії, переконань тощо. Забороняються будь-які форми обмеження прав громадян за ознаками соціальної, расової, національної, мовної чи релігійної приналежності. Ці положення Конституції України чіткі та повні, більш ніж ґрунтовні, але практичний досвід показує, що держава і суспільство покликані постійно стверджувати і підтверджувати принцип рівноправності у володінні правами і свободами, особливо таким правом, як право на життя, оскільки воно часто порушується.

У системі прав людини праву на життя відводиться особливе місце. Воно є першоосновою, адже без його реалізації неможливе здійснення всіх інших прав. Крім того, право на життя як фундамент правового статусу людини має розглядатися як соціальна цінність, що об'єднує весь комплекс прав людини.

Перспективою подальших розвідок цієї проблематики є дослідження державних та громадських інституцій у системі гарантій реалізації права людини на життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – М. : Юристъ, 1997. – 672 с.
2. Бородін І. Права та свободи громадян, їх класифікація, гарантії реалізації / І. Бородін // Право України. – 2001. – № 12. – С. 32-35.
3. Загальна теорія держави і права : підручник [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – Х. : Право, 2002. – 432 с.
4. Общая теория прав человека / Карташкин И.А., Колесова Н.С., Ларин А.М., Ледях И.А. и др. ; отв. ред. : Лукашева Е.А. – М. : Норма, 1996. – 520 с.
5. Ramcharan B.G. The Right to Life in International Law / B.G. Ramcharan – Dordrecht / Boston / Lancaster : Martinus Nijhoff Publishers, 1985. – 523 p.
6. Рабінович П.М. Права людини : загальнотеоретичні засади / П.М. Рабінович // Пробл. законності : Респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В.Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 1998. – Вип. 36. – С. 12-25.
7. Малишев О.В. Право людини на життя : конституційно-правовий аспект / О.В. Малишев // Економіка, фінанси, право. – 2005. – № 3. – С. 30-35.
8. Стефанчук Р. Право на життя як особисте немайнове право фізичної особи / Р. Стефанчук // Право України. – 2003. – № 11. – С. 115-119.
9. Скомороха В. Конституційне правосуддя і права людини на охорону здоров'я,

медичну допомогу і медичне страхування та їх забезпечення державою / В. Скомороха // Юридичний вісник України. – 2002. – №17. – С. 30-33.

10. Карпачова Н.І. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні. Перша щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини / Н.І. Карпачова – К., 2000. – 337 с.

REFERENCES

1. Matuzov N.I. Teoriya gosudarstva i prava : Kurs lektsiy / N.I. Matuzov, A.V. Malko. – M. : Yurist', 1997. – 672 s.
2. Borodin I. Prava ta svobodi gromadyan, yih klasifikatsiya, garantiyi realizatsiyi / I. Borodin // Pravo Ukrayini. – 2001. – № 12. – S. 32-35.
3. Tsvik M.V. Zagalna teoriya derzhavi i prava : Pidruchnik dlya stud. yurid. spets. visch. navch. zakl. / M.V. Tsvik, V.D. Tkachenko, O.V. Petrishin. – H. : Pravo, 2002. – 432 s.
4. Obschaya teoriya prav cheloveka / [Kartashkin I.A., Kolesova N.S., Larin A.M., Ledyah I.A. i dr.] ; pod red. E.A. Lukasheva – M. : Norma, 1996. – 520 s.
5. Ramcharan B.G. The Right to Life in International Law / B.G. Ramcharan. – Dordrecht / Boston / Lancaster : Martinus Nijhoff Publishers, 1985. – 523 p.
6. Rabinovich P.M. Prava lyudini : zagalnoteoretichni zasadi / P.M. Rabinovich // Probl. zakonnosti : Resp. mizhvidom. nauk. zb. / Vidp. red. V.Ya. Tatsiy. – H. : Nats. yurid. akad. Ukrayini, 1998. – Vip. 36. – S. 12-25.
7. Malishev O.V. Pravo lyudini na zhittya : konstitutsiyno-pravoviy aspekt / O.V. Malishev // Ekonomika, finansi, pravo. – 2005. – № 3. – S. 30-35.
8. Stefanchuk R. Pravo na zhittya yak osobiste nemaynove pravo fizichnoyi osobi / R. Stefanchuk // Pravo Ukrayini. – 2003. – № 11. – S. 115-119.
9. Skomoroha V. Konstitutsiyne pravosudivya i prava lyudini na ohoronu zdorov'ya, medichnu dopomogu i medichne strahuvannya ta yih zabezpechennya derzhavoyu / V. Skomoroha // Yuridichniy visnik Ukrayini. - 2002. – №17. – S. 30-33.
10. Karpachova N.I. Stan dotrimannya ta zahistu prav i svobod lyudini v Ukrayini. Persha schorichna dopovid Upovnovazhenogo Verhovnoyi Radi Ukrayini z prav lyudini / N.I. Karpachova – K., 2000. – 337 s.